

Individens nya samhällsansvar – uppstår genom att byta Durkheims ansats mot Tardes

av Bengt-Åke Wennberg

Jag har i alla mina texter och bloggar hävdad att samhället dramatiskt ändrat karaktär under de senaste hundrafemtio åren. Ett uttryck för detta är att vi allt mer fungerar i nätverk.

Jag är inte ensam. Makarna Alvin och Heidi Toffler förutspådde förändringen mot nätverkssamhället i sina böcker "Tredje vågen" och "Framtidschocken" (1973;1982). Ett viktigt budskap var att individen på grund av den nya tekni-

ken och de nya kunskaperna kunde frigöra sig från tidigare sociala strukturer. Med frigörelsen följer ett ansvar. I ett nätverkssamhälle behöver individen ta ett större ansvar för sig själv och helheten än hon gjorde tidigare.

Förändringen, som makarna Toffler gjort oss uppmärksamma på, är mental. Den märks tydligast genom att vi inte längre kan resonera och använda lösningar hämtade från industrisamhället för att förstå och åtgärda dagens samhällsproblem. Individerna i nätverket interagerar. De bildar sociala strukturer på sina egna villkor.

Ett exempel på en missriktad analys som byggde på en Durkheimsk ansats är den diskussion om att subventionera "enkla jobb" som startades 2015 för att minska arbetslösheten. Förr fanns det "enkla jobb" på industrisamhällets löpande band och bland den tidens kompletterande tjänster. I Durkheims värld formades det sociala skeendet uppifrån och utifrån. Därför kunde alla berörda tänkas reagera likartat på regeringens åtgärder om dessa byggde på en klok analys. Arbetstillfällena skulle därför kunna återskapas med hjälp av generella bidrag till "enkla jobb".

I den studie av förutsättningarna för detta i ett litet brukssamhälle, Degerfors, som Monica Hane (2017;2019) gjorde visade det sig att möjligheten att där öka mängden arbetstillfällen genom de föreslagna åtgärderna inte existerade. Oavsett hur stora de statliga bidragen var.

En rimlig slutsats från detta exempel blev att den typ av speciella lokala förhållanden som finns i Degerfors och som gör sådana övergripande insatser meningslösa även finns i övriga Sverige. Åtgärder av denna övergripande karaktär är därför dömda att misslyckas redan från början även om de intuitivt känns logiska.

I min förra blogg illustrerade jag genom att referera till Anton Törnbergs avhandling "The Wicked Nature of Social Systems" (2017) hur dessa olämpliga grundantaganden kunnat få fäste. Törngren jämför i avhandlingen analyser av sociala mänskliga system genom att utgå från sociologerna Gabriel Tardes och Emile Durkheims olikartade resonemang.

Hans avhandling illustrerar tydligt att de tankemönster, hämtade från Durkheim, som vi brukar använda för att beskriva system i naturen och inom tekniken inte längre i vår tid, som domineras av sociala nätverk, på ett rättvisande sätt kan beskriva mänskliga sociala skeenden. Därmed blir också de åtgärder som bygger på sådana analyser missriktade.

Vad skiljer då Durkheim och Tarde åt? Durkheim sökte på samma sätt som Karl Marx och många andra ett samband mellan maktens organisering av samhället – dess struktur – och de sociala skeenden som uppstår. En central position med ansvar för ”helheten” ansågs då vara chefen eller ledaren. Därmed kom också dennes personliga stil – ”ledarskapet” – i blickfånget. När man i dag försöker påverka och förändra olika utfall handlar det därför om två variabler.

1. Maktens organiserande av samhället.
2. Ledarens påverkan på det sociala skeendet.

Användningen av dessa två variabler illustreras av de lösningar som av experter föreslås efter skogsbränderna 2008, 2014 och 2018. Dessa menar att beredskapen skall centraliseras och lagstiftningen skärpas. Åtgärder som krävs i en krissituation föreslås ledas av en central instans som utövar ett ”tydligt” ledarskap. Samma integrerade lösningar diskuteras nu när det gäller sjukvården och beredskapen för pandemier. Allt i enlighet med Durkheims tankemodell.

Problemet med dessa lösningar är att de gör att personerna i de sociala nätverk som berörs tvingas lyda och rätta sig efter de direktiv och strukturer som byggs upp inom ramen för denna centralisering. De blir då ansvarsbefriade. De ges inget ansvar för att ta egna initiativ och åtgärda sådant som de utifrån sin lokala erfarenhet och kunskap ser behöver åtgärdas i den gemensamma verksamhet de deltar i. Ansvarsavgränsningar och byråkratiska regler lägger hinder i vägen.

Storleken och komplexiteten i de industriella lösningarna gör att de aktiva förlorar kontakten med själva verksamheten och det totala skeendet. De kan därför hela tiden skylla dåliga utfall på ”ledningen” och den institutionella strukturen – i detta fall de olika instanser som är inblandade och den lagstiftning och de föreskrifter som skapats. Det som händer är oberoende av vad de själva gör – de följer bara bestämmelserna – och oberoende av vad de själva bidrar till.

Tarde började i en helt annan ända. Han menade att det mönster och den ordning man kan observera i det sociala skeendet är en konsekvens av de interaktioner – det samspel – som uppstår människor emellan. Interaktioner uppstår genom en växelverkan mellan människor. I denna växelverkan kan varken den ena eller den andra aktören påstås ha hela ansvaret. Även den

som är passiv och låter sig påverkas har ett ansvar för det som händer. Den som "tar över" när ingen "gör något" har negligerat och försummat den andres naturliga delaktighet i det som sker.

Om man utgår från att mänskliga sociala system skapas genom interaktioner människor emellan så finner man därför att sociala skeenden måste beskrivas annorlunda än skeenden i de system som kan observeras inom naturen och tekniken.

Till skillnad från vad som är fallet i mänskliga sociala system är de enheter som växelverkar i naturens och teknikens system inte medvetna om de interaktioner de är med att skapa. De kan inte ta hänsyn till de konsekvenser som deras medverkan i interaktionerna kan ha på verksamheten och dess utfall. Därför kan de inte på samma sätt som vi människor påverka utfallet.

Startar man tanken i mänskliga interaktioner så blir en viktig utgångspunkt att individer har frihet att välja hur de agerar i de interaktioner de deltar i. De är inte fångna och styrda av en från början given struktur.

De är, om man baserar analysen på det interaktiva samspelet, inte bundna vid att lyda en ledare eller de som har makten. Det finns inga naturgivna mönster eller ledarstilar som på förhand är de enda möjliga, rätta eller mest lämpliga. De mönster som uppstår formas av de aktörer som medverkar till att de blir till.

Tardes perspektiv ger tillbaka ansvaret till individen. Individen är därför ansvarig för de interaktioner hon medverkar i och därmed också för de mönster, strukturer, arbetsformer, maktstrukturer etc. som utvecklas.

Hon kan därför aldrig påstå sig bara vara offer för dessa. Hon kan alltid välja att antingen låta sig styras, dominera andra eller att etablera ett partnerskap. Användes denna utgångspunkt för att resonera om sociala skeenden och mänskliga sociala system så blir analyserna helt annorlunda än de som i Durkheims anda dominerade industrisamhället.

Maria Andrén (2003) har i en abonnemangsrapport tagit fasta på detta och reflekterat över betydelsen av att i vår tid etablera "ansvarsfullt beteende och ansvar som hållning". Jag återkommer i kommande bloggar till hur vi alla kan hjälpa till att belysa det interaktiva skeendet så att det blir möjligt för oss att ta ansvar för våra sociala skeenden.

Referenser

Andrén M (2003): Om ansvar. Abonnemangsrapport 101. Degerfors: Samarbetsdynamik AB.

https://naetverkssamhaellet.se/Filerpdf/Kabnrappporter/101Om_ansvar.pdf

Hane M och Wennberg B-Å (2017) Enkla jobb – svåra avvägningar. Rapport för Degerfors Kommun och Tillväxtverket.

https://naetverkssamhaellet.se/Filerpdf/Andrarappporter/U10Rapport_Enkla_jobb.pdf

Hane M m.fl. (2019): En möjlig arbetsmarknadsutveckling i närbild. Samarbetsdynamik AB.

<https://naetverkssamhaellet.se/Filerpdf/Kabnrappporter/130Naerbildfull.pdf>

Toffler A och Toffler H (1973): Framtidschocken: Bonniers

Toffler A och Toffler H (1982): Tredje vågen: Esselte info

Törnberg A (2017): The Wicked Nature of Social Systems _ a Complexity Approach to Sociology. Göteborg: Avhandling 2017-03-17, Institutionen för sociologi och arbetsvetenskap.

https://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/51507/3/gupea_2077_51507_3.pdf

Weil S (2014): Om de politiska partiernas allmänna avskaffande - en uppgörelse med det parlamentariska partisystemet skriven 1943. Umeå: Bokförlaget h:ström – Text & Kultur.